

UDK: 1 Plantinga A.
1:27-1
Pregledni rad
Primljeno: travanj 2013.

Ivan ZELIĆ
T. P. Marovića 1; HR - 21209 Mravince
ivan.zelic3@st.t-com.hr

O SAVJETIMA ALVINA PLANTINGE KRŠĆANSKIM FILOZOFIMA

Sažetak

U ovom članku autor analizira savjete Alvina Plantinga kršćanskim filozofima. Savjeti iz poznatog Plantingina članka dopunjeni su pojašnjenjima iz nekih drugih, posebno kasnijih njegovih tekstova. Plantingini savjeti uspoređuju se s njegovom vlastitom praksom kao filozofa i kršćanina. Konačno, Plantingini savjeti i njegov način bavljenja kršćanskom filozofijom uspoređuju se s tomističkom i neotomističkom filozofijom i s idejama i praksom nekih vodećih filozofa tomističke tradicije.

Ključne riječi: *Plantinga, kršćanska filozofija, analitička filozofija, metafizika, tomizam, neotomizam.*

Uvod

U ovom članku analizirat ćemo savjete Alvina Plantinga iz njegova poznatog članka „Savjeti kršćanskim filozofima“.¹ Iznesimo najprije par osnovnih podataka o njemu. Alvin Plantinga je sada vjerojatno najpoznatiji živi protestantski filozof i jedan od vodećih kršćanskih filozofa. Na mnogo mjesta je s odobravanjem citirana ocjena časopisa *Time* još iz 1980. godine da je on „vodeći protestantski filozof o Bogu“.²

¹ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, *Faith and Philosophy* 1 (1984.), 253-271.

² Usp.: na primjer: Kelly James CLARK, „Introduction: The Literature of Confession“, Kelly James CLARK (ur.), *Philosophers Who Believe. The Spiritual Journeys of 11 Leading Thinkers* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1997.), 8; James F. SENNETT, „The Analytic Theist: An Appreciation“, James F. SENNETT – Alvin PLANTINGA, *The Analytic Theist. An Alvin Plantinga Reader* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 1998.), XII; Deane-Peter BAKER, „Introduction: Alvin Plantinga, God’s Philosopher“, Deane-Peter BAKER (ur.), *Alvin Plantinga. Contemporary Philosophy in Focus* (Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2007.), 1.

Rođen je 15. studenoga 1932. u gradu Ann Arbor u državi Michigan. Nakon dva semestra na Sveučilištu Harvard, preddiplomski (*undergraduate*) studij filozofije završio je 1954. godine na Calvin Collegeu u gradu Grand Rapids, također u državi Michigan. Tamo mu je predavao Harry Jellema³ za kojega kaže da je na njega najviše utjecao. Diplomski (*graduate*) studij je završio 1955. godine na Sveučilištu Michigan. Tamo mu je predavao William Alston⁴ kojemu je posvetio svoje glavno djelo riječima: „mentoru, modelu, prijatelju“.⁵ Doktorirao je 1958. godine na Sveučilištu Yale u gradu New Haven, u državi Connecticut. Mentor disertacije bio mu je Paul Weiss.⁶

Pet godina je predavao na Državnom Sveučilištu Wayne (*Wayne State University*) u Detroitu (od 1958. do 1963. godine), u potpuno ateističkoj i antiteističkoj sredini. Potom je skoro dva desetljeća predavao na Calvin Collegeu (od 1963. do 1982. godine). Na kraju je prešao na Sveučilište Notre Dame gdje je proveo ostatak svoje nastavne karijere do umirovljenja 2010. godine. Tamo je bio i direktor Centra za filozofiju religije (*Center for Philosophy of Religion*). Kao gostujući profesor predavao je i na brojnim drugim sveučilištima (Harvardu, Bostonu, Chicagu, među ostalima). Primio je brojna priznanja i počasne doktore. Plantingina djela prevedena su na mnoge jezike, ne samo evropske nego i druge (arapski, kineski, japanski, korejski...). O njegovim glavnim djelima i idejama reći ćemo nešto u trećem poglavlju.

1. Savjeti

Članak kojim ćemo se ovdje prvenstveno baviti nastao je od nastupnog predavanja koje je Plantinga držao 4. studenoga 1983. na

³ Harry Jellema (1893.-1982.) je bio osnivač odjela za filozofiju na Calvin Collegeu. Na njemu je predavao od 1920. do 1936. godine i, nakon dvanaest godina na Sveučilištu Indiani, opet od 1948. do 1963. godine. Nešto o njegovim idejama reći ćemo kasnije u ovom članku.

⁴ William P. Alston (1921.-2009.) doktorirao je na Sveučilištu Chicago i predavao je na više američkih sveučilišta. Bavio se filozofijom spoznaje i jezika, a nakon povratka vjeri i filozofijom religije. Povezavši jedno i drugo, sustavno je analizirao spoznajnu vrijednost religioznog iskustva. Bio je prvi inicijator osnivanja Društva kršćanskih filozofa (*Society of Christian Philosophers*).

⁵ Alvin PLANTINGA, *Warranted Christian Belief* (Oxford: Oxford University Press, 2000.), V.

⁶ Paul Weiss (1901.-2002.) doktorirao je na Harvardu, a predavao je na Sveučilištu Yale do umirovljenja, potom kao gost na Američkom katoličkom sveučilištu (*The Catholic University of America*) sve do svoje 93. godine. Godine 1947. pokrenuo je časopis *Review of Metaphysics*, čiji je bio prvi urednik, a 1950. godine osnovao je Američko metafizičko društvo (*Metaphysical Society of America*).

Sveučilištu Notre Dame.⁷ Iste godine on je postao predsjednik Društva kršćanskih filozofa⁸ (*Society of Christian Philosophers*), a bio je i jedan od šestorice osnivača toga društva.⁹ U časopisu društva *Vjera i filozofija* (*Faith and Philosophy*) članak je i objavljen. Kasnije je elektroničku verziju članka dopunio novim predgovorom.¹⁰ Članak je dugo godina bio dostupan na web stranici društva, na neki način kao programatski tekst. Nakon petnaest godina od objavljivanja članka Plantinga je odgovorio na neke kritike svojih savjeta.¹¹

Plantinga kaže da svjesno zaobilazi pitanje zašto bi baš on bio pozvan davati savjete drugim kršćanskim filozofima.¹² U svakom slučaju njegovi savjeti imali su velik odjek. Kelly James Clark drži da su ti savjeti bili značajan faktor u obnovi kršćanske filozofije.¹³ Kako ćemo kasnije vidjeti, govoreći o kršćanskim filozofima, Plantinga ima u vidu prvenstveno protestantske filozofe. S druge strane, iako se izričito obraća kršćanskim filozofima, Plantinga naglašava da isto vrijedi i za Židove, muslimane i druge teističke filozofe. U predgovoru koji je kasnije dodao, on svoje savjete filozofima proširuje i na kršćanske intelektualce drugih profesija.

U Plantinginu članku donose se dva savjeta iz kojih slijedi treći.¹⁴ Prvi savjet je da kršćanski filozofi i kršćanski intelektualci općenito moraju pokazati više autonomije ili nezavisnosti u odnosu na ostali filozofski svijet. Drugi savjet je da kršćanski filozofi moraju imati više integriteta, integralnosti, moraju „biti cijeli iz jednog komada“. A da bi se ostvarilo jedno i drugo, potrebna je kršćanska hrabrost, snaga, čvrstoća, potrebno je imati kršćansko samopouzdanje, potrebno je imati više vjere i pouzdanja u Boga. Plantinga te savjete najprije tumači načelno, a onda ih ilustrira primjerima.

S obzirom na prvi savjet Plantinga drži da se ta autonomija ili nezavisnost kršćanskih filozofa odnosi na više stvari. Prvo, to se odno-

⁷ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 271.

⁸ Društvo kršćanskih filozofa (*Society of Christian Philosophers*) osnovano je 1978. godine i okuplja članove iz različitih kršćanskih denominacija (web stranica: <http://www.societyofchristianphilosophers.com>).

⁹ Alvin PLANTINGA, „Twenty Years Worth of the SCP“, *Faith and Philosophy* 15 (1998.), 151.

¹⁰ Alvin PLANTINGA, „Preface to Advice to Christian Philosophers“, <http://www.believersweb.org/view.cfm?ID=1084> (11. 2. 2013.).

¹¹ Alvin PLANTINGA, „On Heresy, Mind and Truth“, *Faith and Philosophy* 16 (1999.), 182-193.

¹² Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 254.

¹³ Kelly James CLARK, „Introduction: The Literature of Confession“, 10.

¹⁴ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 254, 268-269.

si na tematiku, pitanja, probleme kojima se kršćanski filozofi trebaju baviti. Zašto? Pa pravi kršćani koji su filozofi nisu samo filozofi koji su slučajno kršćani. Oni ne smiju svoju tematiku odabirati slijedeći ono što su goruća tekuća pitanja na Princetonu, Berkeleyu ili Harvardu. To nisu ona pitanja, ili to nisu jedina pitanja, kojima bi se trebali baviti. Oni su dio kršćanske zajednice i njihov zadatak kao filozofa je da budu u službi te zajednice. Postoje druge filozofske teme na kojima kršćanska zajednica treba raditi i kršćanski filozofi su očito oni koji na tome trebaju raditi. „Ako oni svoj najbolji trud posvete temama koje su pomodne u nekršćanskom filozofskom svijetu, kao kršćanski filozofi zanemarit će ključni i središnji dio svoje zadaće.“¹⁵ Plantinga naglašava da „kršćanski filozof ima pravo (ja bih rekao dužnost) raditi na svojim vlastitim projektima“, jer „kršćanska filozofska zajednica mora izgraditi odgovore na svoja pitanja“,¹⁶ a on je dio te zajednice. Kršćanska filozofska zajednica treba „napredovati s projektom istraživanja i razvijanja implikacija kršćanskog teizma za cijelo područje pitanja koja filozofi postavljaju i na koja odgovaraju“.¹⁷

Drugo, i kad se radi o pitanjima i temama aktualnim u široj filozofskoj zajednici, kršćanski filozof treba o njima misliti na svoj vlastiti način, a to može značiti na drukčiji način. „On će možda trebati odbaciti tekuće pomodne pretpostavke o filozofskom radu, možda će trebati odbaciti široko prihvaćene pretpostavke o primjerenim polaznim točkama i postupcima za filozofski rad.“¹⁸ Plantinga naglašava i smatra ključno važnim da kršćanski filozof ima potpuno pravo na svoje pretilozofske pretpostavke koje donosi u svoj filozofski rad. On drži da je sasvim irelevantna činjenica što te pretpostavke nisu široko prihvaćene izvan kršćanske ili teističke zajednice.

Plantinga naravno ne misli da se treba potpuno izolirati od filozofa koji nisu kršćani. „Kršćanski filozof zaista ima odgovornost prema filozofskom svijetu kao cjelini, ali njegova temeljna odgovornost je prema kršćanskoj zajednici i konačno prema Bogu.“¹⁹ „Naravno je da on mora slušati i razumjeti širu filozofsku zajednicu i učiti od nje i mora zauzeti svoje mjesto u njoj, ali njegov rad kao filozofa nije ograničen onim što skeptik ili ostali filozofski svijet misli o teizmu.“²⁰ Ni trenutak nije pomislio da kršćanski filozofi nemaju što naučiti od dru-

15 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 255.

16 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 263.

17 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 264.

18 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 256.

19 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 262.

20 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 264.

gih filozofa, kaže da bi to zaista bila luda arogancija. Oni imaju mnoge i izvanredno važne stvari naučiti u dijalogu i raspravi sa svojim neteističkim kolegama. „Kršćanski filozofi moraju biti intimno uključeni u profesionalni život cijele filozofske zajednice, i zbog onoga što mogu naučiti i zbog onoga što mogu doprinijeti.“²¹ Iako mnogi projekti, teme i pitanja nisu zajednički, mnogi drugi jesu i oni su važni ne samo za sve filozofe nego i za cijelo čovječanstvo.

Zaključak je da se kršćanski filozof, ako gleda isključivo na filozofski svijet kao cjelinu i ako za sebe misli da prije svega pripada tom svijetu, izlaže dvostrukom riziku.²² S jedne strane može zanemariti bitan dio svoje zadaće kao kršćanskog filozofa, a s druge strane može prihvatiti principe i postupke koji se ne slažu s njegovom kršćanskom vjerom. Ti se rizici ozbiljno nameću jer intelektualna kultura našeg vremena većinom je duboko neteistička i nekršćanska, dapače još i gore, antikršćanska.²³ A čovjek naravno radi onako kako su ga naučili njegovi mentori, u svjetlu njihovih pretpostavki i tekućih, prihvaćenih ideja o tome od čega filozof treba započeti i što treba uzeti kao nešto što se samo po sebi razumije, a što traži dokazivanje i argumentaciju, o tome kako izgleda zadovoljavajuće filozofsko objašnjenje i kako izgleda pravo rješenje filozofskog pitanja.²⁴

S obzirom na drugi savjet Plantinga naglašava da ako kršćanski filozof u svojem radu prihvati filozofske ideje, principe, teme ili postupke koji su pomodni na vodećim sveučilištima, ali su različiti od kršćanskih, pa čak i suprotni kršćanskoj vjeri, rezultat će biti loš. Pokušaj da nakalemi kršćanstvo na tu svoju sliku svijeta rezultirat će u boljem slučaju u jednu nepovezanu smjesu, a u gorem slučaju ozbiljno će staviti na kocku ili iskriviti ili trivijalizirati kršćanski teizam.²⁵

S obzirom da treći savjet slijedi iz prva dva, Plantinga ga ne tumači opširno. Ako trebamo plivati protiv struje, razlikovati se od većine, od sredine u kojoj se nalazimo, za to je potrebna hrabrost koju mnogi nemaju. Za hrabrost je potrebno samopouzdanje koje se temelji na svijesti da smo u pravu, da slijedimo istinu. Ilustraciju nužnosti tog trećeg savjeta, kao i prva dva, možemo više naći u primjerima koje navodi. Izložiti ćemo ukratko prvi primjer, primjer principa verifikacije koji su postavili logički pozitivisti, koji je široko poznat među filozofima i ne samo među njima. Neke od ostalih primjera spomenut ćemo u

21 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 270.

22 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 264.

23 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 253.

24 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 255.

25 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 256.

sljedećem poglavlju jer u njima se iznose teze karakteristične za Plantinginu filozofiju, teze kojima se on puno bavio i opsežno o njima pisao. Neke od tih teza su sporne i među kršćanskim filozofima.

Sredinom 20. stoljeća bila je proširena i pomodna teza da su iskazi koji govore o Bogu ne neistiniti, nego da uopće nemaju značenja. Ta teza se izvodila iz principa verifikacije logičkih pozitivista. Kako on glasi „iz prve ruke“? Rudolf Carnap piše da, „ovaj princip kaže, prvo, da značenje jedne rečenice daju uvjeti njezine verifikacije, i drugo, da jedna rečenica ima značenje ako i samo ako se u principu može verificirati, tj. ako postoje moguće okolnosti, ne nužno stvarne, koje bi, ako se ostvare, definitivno utvrdile istinitost te rečenice“.²⁶ Mnogi su tada ovo smatrali velikom opasnošću za kršćanstvo. Razlog za to je, kaže Plantinga, što su prihvaćali kao nesporno ono što je tada bilo u modi i pokušavali su neuspješno naći izlaz ne dovodeći u pitanje princip verifikacije. A trebali su reći pozitivistima: „Vaš kriterij je pogrešan, jer rečenice kao ‘Bog nas ljubi’ i ‘Bog je stvorio nebo i zemlju’ jasno imaju značenje, pa ako se one ne mogu verificirati u vašem smislu, onda je pogrešno da jedino rečenice koje se mogu verificirati u tom smislu imaju značenje.“²⁷ Da su pozitivisti dali dobre argumente za svoj kriterij značenja, postojao bi problem za kršćanskog filozofa. Ali kako nisu dali nikakve argumente, problema realno nije bilo. Bilo je potrebno manje se prilagođavati tekućoj modi i imati više kršćanskog samopouzdanja.

Treba ukazati još na tri Plantingine ideje o naravi filozofije koje će biti važne za daljnju raspravu. Prva je: „Filozofija je zajednički pothvat.“²⁸ Zato on stalno govori o zajednici: o „filozofskoj zajednici“, o „cjelini filozofske zajednice“ i o „kršćanskoj filozofskoj zajednici“. Druga je: „Filozofija je velikim dijelom razbistrivanje, sistematizacija, artikulacija, povezivanje i produbljavanje pretfilozofskog mišljenja.“²⁹ Mi dolazimo u filozofiju sa pretfilozofskim mišljenjima, ne može biti drukčije. Plantingin naglasak je na tezi da kršćanin jednako ima pravo na svoja pretfilozofska mišljenja kao i drugi na svoja. I ako ta mišljenja drugi odbacuju, to nimalo ne govori protiv njih. Kad bi postojali pravi argumenti protiv njih, to bi bio problem. Ali, kaže Plantinga, takvih argumenata očito nema. Treća ideja je da je filozofija također „arena za artikulaciju i uzajamno djelovanje opredjeljenja i privrženosti koje

²⁶ Rudolf CARNAP, „Intellectual Autobiography“, Paul Arthur SCHLIPP (ur.), *The Philosophy of Rudolf Carnap* (La Salle: Open Court, 1997.), 45.

²⁷ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 264.

²⁸ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 264.

²⁹ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 268.

su u temelju po naravi religiozne; ona je izraz dubokih i temeljnih perspektiva, načina gledanja sebe, svijeta i Boga“.³⁰ Kršćanska filozofska zajednica, samim time što je kršćanska, vezana je uz određeni opći pogled na čovjeka, svijet i Boga. „U njezine najvažnije i najhitnije projekte spada sistematiziranje, produbljivanje, istraživanje i artikuliranje ove perspektive i istraživanje njezine veze sa svime što mi mislimo i činimo.“³¹

2. Ostvarivanje savjeta

Je li i kako je sam Plantinga ostvarivao ono što je savjetovao drugim kršćanskim filozofima? Kad se pogleda cijeli njegov rad, i prije i nakon objavljivanja njegovih savjeta, vidi se da je on te savjete dosljedno ostvarivao u cijelom svojem životu. Uvijek je otvoreno svjedočio da je kršćanin, dapače kršćanski filozof, a ne samo filozof koji je slučajno i kršćanin. Bavio se uvijek filozofskom problematikom koja je od primarnog interesa za kršćanina, i šire za teista. Njegovi radovi su bili i jesu od interesa i za one filozofe koji nisu kršćani jer on je svojim projektima pristupao temeljito i objavljivao rezultate u nizu radova, ponekad i u nizu knjiga. Izgradnja temelja uključivala je rad od širokog interesa, ali konačni cilj je uvijek bio nešto tipično za kršćanina, pa i za protestanta.

Na kraju svojega rada na Calvin Collegeu, Plantinga je napisao: „Tijekom mojih 19 godina na Calvinu moja je možda glavna briga bila pitanje kako najbolje biti kršćanin u filozofiji i tijekom tog vremena moji kolege i ja naučili smo bar nešto o toj temi.“³² Razmišljajući kasnije o tome, došao je do zaključka i napisao da to nije bila toliko tema o kojoj su eksplicitno razmišljali, nego da su to više bili konstantni pozadinski uvjeti te da mu je to postalo jasno kad je na Sveučilištu Notre Dame počeo predavati predmet „Kako biti kršćanski filozof“.³³

Veći dio Plantingina rada imao je za cilj ono što bi se široko moglo nazvati „negativna apologetika“. Bavio se s jedne strane opovrgavanjem osporavanja kršćanskog pogleda na svijet, posebno opovrgavanjem osporavanja racionalnosti prihvaćanja vjerovanja da postoji

³⁰ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 271.

³¹ Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 271.

³² Alvin PLANTINGA, „Self-Profile“, James E. TOMBERLIN – Peter Van INWAGEN (ur.), *Alvin Plantinga. Profiles* (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1985.), 33.

³³ Alvin PLANTINGA, „A Christian Life Partly Lived“, Kelly James CLARK (ur.), *Philosophers Who Believe. The Spiritual Journeys of 11 Leading Thinkers* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1997.), 77.

Bog, a s druge strane kritiziranjem temeljnih pogleda na svijet koji su danas prošireni u filozofskom i još šire, u akademskom svijetu, a koji su nekršćanski i velikim dijelom antikršćanski.

U svojoj prvoj knjizi „Bog i drugi umovi“,³⁴ objavljenoj prvi put 1967. godine, Plantinga u prvom dijelu analizira razne dokaze za postojanje Boga i drži da je pokazao da su neuspješni. U drugom dijelu analizira razne pokušaje dokaza da Bog ne postoji i zaključuje da su i oni neuspješni. U trećem dijelu istražuje analogiju između vjerovanja da postoji Bog i vjerovanja da postoje drugi umovi. Zaključuje da ta dva vjerovanja imaju isti epistemološki status, pa moraju biti ili oba racionalna ili oba neracionalna. Budući da vjerovanje u druge umove jest racionalno, mora i vjerovanje u Boga biti racionalno.

Taj postupak da se krene od pretpostavki nekršćanske filozofije i pokaže što iz njih logički slijedi, nazvan je kolokvijalno „alviniziranje“ (engl. *alvinizing*) po Plantinginu imenu.³⁵ Onomu koji nalazi nepremostive poteškoće u prihvaćanju da postoji Bog, pokazuje se da se slične poteškoće mogu naći i u vjerovanjima koje on neupitno prihvaća. Koliko je Plantingina ideja da vjerovanje u Boga i vjerovanje u druge umove imaju isti epistemološki status bila smjela i neočekivana, pokazuje podatak da je i njegova supruga, kad je za nju prvi put čula, pomislila da je to „jedna od najglupljih teza što je ikad čula“.³⁶

Dvije knjige objavio je 1974. godine. U knjizi „Bog, sloboda i zlo“³⁷ bavi se pitanjem zla kao sredstva da se ospori postojanje Božje. U knjizi „Narav nužnosti“³⁸ u većem dijelu knjige, u prvih osam poglavlja, opširno se bavi nužnošću *de re*. U posljednja dva poglavlja vidi se cilj koji je Plantinga imao u vidu: da riješi problem zla kao u prethodnoj knjizi i da onda izgradi jednu svoju vrstu ontološkog dokaza za postojanje Božje. Pitanjem nužnosti Plantinga se i kasnije bavio i njegovi članci iz te tematike sabrani su u knjizi „Rasprave iz metafizike modalnosti“.³⁹

Njegovo glavno djelo je vjerojatno „Opravdano kršćansko

34 Alvin PLANTINGA, *God and Other Minds. A Study of the Rational Justification of Belief in God* (Ithaca: Cornell University Press, 1990.).

35 Ralph MCINERNY, „How I Became a Christian Philosopher“, *Faith and Philosophy* 15 (1998.), 145.

36 Alvin PLANTINGA, „A Christian Life Partly Lived“, 60.

37 Alvin PLANTINGA, *God, Freedom, and Evil* (Grand Rapids: B. Eerdmans Publishing, 2002.).

38 Alvin PLANTINGA, *The Nature of Necessity* (Oxford: Oxford University Press, 1982.).

39 Alvin PLANTINGA, *Essays in the Metaphysics of Modality*. Matthew DAVIDSON (ur.), (Oxford: Oxford University Press, 2003.).

vjerovanje“.⁴⁰ Pripremio ga je dvjema prethodnim knjigama koje zajedno čine trilogiju, a također i nizom članaka. Opravdanje (*warrant*) je „ono svojstvo ili količina što razlikuje znanje od pukog istinitog vjerovanja“.⁴¹ Drugim riječima, znanje je istinito vjerovanje plus opravdanje (*warrant*). U prvoj knjizi trilogije „Opravdanje: tekuća debata“⁴² donosi pregled i kritiku suvremenih teorija opravdanja u analitičkoj filozofiji, teorija koje bi trebale objasniti što je to znanje, pa zaključuje da nijedna ne uspijeva u tome. U drugoj knjizi „Opravdanje i ispravna funkcija“⁴³ izlaže svoju vlastitu teoriju opravdanja i znanja tvrdeći da je najbolji način objašnjenja opravdanja u smislu ispravne funkcije. Po njegovu mišljenju, vjerovanje je za jednu osobu opravdano ako je nastalo ispravnom funkcijom njezinih kognitivnih sposobnosti u odgovarajućem spoznajnom okolišu prema planu čiji je cilj uspješno stvaranje istinitih ili istinolikih vjerovanja. U trećoj knjizi primjenjuje teoriju iz druge za argumentiranje mogućnosti opravdanog kršćanskog vjerovanja. Plantinga drži da postoje dvije vrste prigovora kršćanskom vjerovanju: oni koje naziva prigovori „de facto“ i oni koje naziva prigovori „de jure“. Prvi tvrde da je kršćansko vjerovanje neistinito, dok drugi tvrde da je racionalno neprihvatljivo, neopravdano, iracionalno, bez obzira na svoju eventualnu istinitost ili neistinitost. Centralna teza knjige je da ako je kršćansko vjerovanje istinito, onda je i opravdano.

Osim obrane racionalnosti kršćanskog pogleda na svijet, Plantinga se bavio i kritikom danas proširenih drukčijih pogleda. To je učinio u nekim od već spomenutih knjiga i u nizu članaka. On drži da su danas najproširenija dva takva pogleda. Prema prvom pogledu, naturalizmu, „nema Boga niti ičega drugoga osim prirode i mi ljudska bića smo beznačajni dijelovi velikog kozmičkog stroja koji radi u veličanstvenoj ravnodušnosti prema nama“.⁴⁴ Prema drugom pogledu, kreativnom antirealizmu, „baš smo mi, ljudska bića, odgovorni za temeljnu strukturu svijeta“.⁴⁵ Antirealizam je kritizirao i u svojem predsjedničkom govoru kad je postao predsjednik Američkog filozofskog druš-

⁴⁰ Alvin PLANTINGA, *Warranted Christian Belief* (Oxford: Oxford University Press, 2000.).

⁴¹ Alvin PLANTINGA, „Précis of Warrant: The Current Debate and Warrant and Proper Function“, *Philosophy and Phenomenological Research* 55 (1995.), 393.

⁴² Alvin PLANTINGA, *Warrant: The Current Debate* (Oxford: Oxford University Press, 1993.).

⁴³ Alvin PLANTINGA, *Warrant and Proper Function* (Oxford: Oxford University Press, 1993.).

⁴⁴ Alvin PLANTINGA, „Augustinian Christian Philosophy“, *The Monist* 75 (1992.), 296.

⁴⁵ Alvin PLANTINGA, „Augustinian Christian Philosophy“, 296.

tva.⁴⁶ Naturalizam je kritizirao u posljednjem poglavlju svoje knjige „Opravdanje i ispravna funkcija“⁴⁷ i u mnogim člancima.⁴⁸ Najopširnija ga je kritizirao u knjizi „Znanje o Bogu“⁴⁹ objavljenoj 2008. godine, koja donosi njegovu raspravu s Michaelom Tooleyem.

Posljednjih godina Plantinga se više bavi pitanjem navodnog sukoba religije i znanosti. Knjiga „Znanost i religija“⁵⁰ objavljena 2010. godine, donosi njegovu raspravu s Danielom Dennettom o kompatibilnosti znanosti i religije, s posebnim naglaskom na pitanje evolucije. Plantingina posljednja knjiga „Gdje zaista leži sukob: znanost, religija i naturalizam“⁵¹ još se šire i razrađene bavi istom temom te odnosom naturalizma prema znanosti i religiji. Teza koju u ovoj knjizi dokazuje glasi: „Postoji prividan sukob i dubok sklad između znanosti i teističke religije, a postoji prividan sklad i dubok sukob između znanosti i naturalizma.“⁵²

Kako su drugi kršćanski filozofi ostvarivali Plantingine savjete? Spomenimo da je Plantingin članak sa savjetima kršćanskim filozofima uvršten u antologiju katoličke filozofije koju su uredili James Swindal i Harry Gensler, iako Plantinga nije katolik nego kalvinist. Urednici su svoj postupak ovako obrazložili: „Dok je ova poruka važna za katoličke filozofe danas, to bi bilo manje umjesno prije Drugog vatikanskog koncila, kad su katolički filozofi težili biti izolirani od šire filozofske zajednice oko sebe.“⁵³ Ne bismo se složili da su htjeli biti „izolirani“, više su htjeli biti nezavisni, sasvim u skladu s Plantinginim savjetima. Madigan

46 Alvin PLANTINGA, „How to be an Anti-Realist“, *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association* 56 (1982.), 47-70.

47 Alvin PLANTINGA, *Warrant and Proper Function*, 216-238.

48 Na primjer u: Alvin PLANTINGA, „Methodological Naturalism?“, Jitse M. van der MEER (ur.), *Facets of Faith and Science* (Lanham: University Press of America, 1996.) i Alvin PLANTINGA, „Introduction: The Evolutionary Argument against Naturalism“, James K. BEILBY (ur.), *Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism* (Ithaca: Cornell University Press, 2002.).

49 Alvin PLANTINGA – Michael TOOLEY, *Knowledge of God* (Oxford: Blackwell Publishing, 2008.).

50 Alvin PLANTINGA – Daniel Clement DENNETT, *Science and Religion. Are They Compatible?* (Oxford: Oxford University Press, 2010.).

51 Alvin PLANTINGA, *Where the Conflict Really Lies. Science, Religion and Naturalism* (Oxford: Oxford University Press, 2011.). Knjiga se temelji na predavanjima (*Gifford Lectures*) koja je Plantinga držao 2005. godine na Sveučilištu St. Andrews u Škotskoj.

52 Alvin PLANTINGA, *Where the Conflict Really Lies*, IX.

53 James C. SWINDAL – Harry J. GENSLER (ur.), *The Sheed & Ward Anthology of Catholic Philosophy* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2005.), 478.

piše da „se mnogi katolici aktivni u filozofiji skanjuju identificirati kao ‘katolički filozofi’ [...] dijelom zato što bi takva identifikacija imala tendenciju marginalizirati ih unutar cjeline filozofske profesije“.⁵⁴ Dakle, sad ih ima više nego prije koji postupaju protivno Plantinginu savjetu. S druge strane, broj i utjecaj protestantskih kršćanskih filozofa raste.⁵⁵

3. Poboljšavanje ostvarivanja savjeta

Kako se ono što Plantinga savjetuje i čini može poboljšati, posebno u ostvarivanju? U ovom poglavlju usporedit ćemo ono što on savjetuje i čini s idejama i praksom vodećih katoličkih filozofa tomističke ili neotomističke orijentacije. Vidjet ćemo kako je neke od stvari koje ćemo sugerirati kao poboljšanja Plantinga i sam naslućivao, ali ih nije do kraja otkrio ni ostvario.

Prvo, vidjeli smo da Plantinga preporučuje i naglašava važnost sistematizacije u filozofiji. A to po našem mišljenju znači da polazište analitičke filozofije nije dovoljno i da je nužno potrebna metafizika. Zašto baš metafizika? Pa metafizika već odavno nije na dobru glasu. U Americi i Engleskoj dominirala je i dominira antimetafizička filozofija. O borbi protiv metafizike u analitičkoj filozofiji odlično je i sustavno pisao Staniša Novaković.⁵⁶ On je jasno pokazao da je ta borba bila usmjerena protiv vrlo usko, neodređeno i dosta primitivno uzetog pojma metafizike, kritičari uopće nisu bili zainteresirani za odgovor na pitanje što je u stvari metafizika.⁵⁷ Takva „metafizika“ nema nikakve veze s klasičnom metafizikom u aristotelovskom duhu.

Stefan Swieżawski⁵⁸ je o tom problemu ovako pisao: „Mlađa ge-

⁵⁴ Arthur MADIGAN, „Catholic Philosophers in the U.S.“, James C. SWINDAL – Harry J. GENSLER (ur.), *The Sheed & Ward Anthology of Catholic Philosophy*, 555.

⁵⁵ Vidi na primjer sljedeće prikaze: Alvin PLANTINGA, „Christian Philosophy at the End of the Twentieth Century“, James F. SENNETT – Alvin PLANTINGA, *The Analytic Theist. An Alvin Plantinga Reader* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 1998.), i Alvin PLANTINGA, „Twenty Years Worth of the SCP“.

⁵⁶ Usp.: Staniša NOVAKOVIĆ, *Odnos nauke i metafizike u savremenoj analitičkoj filozofiji. Izabrani radovi III* (Beograd: Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2002.).

⁵⁷ Staniša NOVAKOVIĆ, *Odnos nauke i metafizike u savremenoj analitičkoj filozofiji*, 180-183.

⁵⁸ Stefan Swieżawski (1907.-2004.) je poljski filozof koji je predavao na Katoličkom sveučilištu u Lublinu. Osnivač je lublinske filozofske škole, najutjecajnije škole poljskog tomizma. Više o njemu vidi u: Ivan ZELIĆ, „Lublinska filozofska škola“, Ivan KOPREK (ur.), *Defensor hominis. Zbornik radova na međunarodnom simpoziju ‘Čovjek u filozofiji K. Wojtyła - Pape Ivana Pavla II.’* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2003.), 27-29.

neracija je nesumnjivo bila izložena brojnim pogledima koji metafiziku drže sinonimom za besmislicu, predrasudom, znanstveno besmislenom preokupacijom neprovjerljivim stvarima. [...] Tako obrazovana publika vidi stvari i tako joj se metafiziku prezentira. Kao rezultat toga znanstvena filozofija je postala ograničena na minimalistički tip znanja. Za one koji prihvaćaju ovaj pogled filozofija je ograničena na istraživanje funkcioniranja uma i jezika, na organizaciju pojmova koje koristimo i, u osnovi, na kritiku naših spoznajnih moći.⁵⁹

U čemu metafizika čini bitnu razliku? Citirat ćemo ocjenu Bocheńskoga⁶⁰ iz zaključka njegova prikaza evropske filozofije, ocjenu koja po našem mišljenju dobro sintetizira prednosti filozofije utemeljene na metafizici: „U svim drugim pravcima suvremene filozofije zapažamo ograničenu temeljnu ideju koja ograničava njihov pogled. Među metafizičarima se takva ideja ne može naći. Pravi razlog za to je što su oni filozofi bića koji po samoj definiciji nadilaze sva ograničena gledišta i mogu parcijalna postignuća drugih škola ugraditi u svoje vlastite sisteme. Stoga se metafizika ne može danas jednostavno izjednačiti s drugim filozofskim pravcima ili se suprotstaviti njima - ona je iznad njih kao što je filozofija iznad posebnih znanosti.“⁶¹

Vrijedi spomenuti da Plantinga u svojim uspomenama piše da je otišao doktorirati na Sveučilište Yale „jer sam htio studirati metafiziku u velikom stilu“.⁶² To je za njega tada značilo filozofiju u stilu njemačkih idealista.⁶³ Ali tamo, kod svojeg mentora Paula Weissa, nije našao ono što je tražio. „To je bila metafizika u velikom stilu, dobro, ali što sam više na njoj radio, manje sam u njoj nalazio. Nisam mogao vidjeti gdje su rasprave počele ili kako su otuda došle do kraja. Nisu se mogli razabrati nikakvi argumenti, nije bilo nikakva izvornog problema ili nedoumice koje bih mogao identificirati kao polazne točke niza refleksija, bile su samo te zbunjujuće tvrdnje. Oko godinu i po bio sam vrlo zauzet u pro-

⁵⁹ Stefan SWIEŻAWSKI, *St. Thomas Revisited* (New York: Peter Lang Publishing, 1995.), 35-36.

⁶⁰ Józef (Innocentius) Maria Bocheński (1902.-1995.) je poljski filozof koji je doktorirao na Sveučilištu u Fribourgu u Švicarskoj i tamo proveo najveći dio svoje nastavne karijere. Kao gostujući profesor predavao je i na brojnim drugim evropskim i američkim sveučilištima. Bavio se logikom i poviješću logike, suvremenom filozofijom i marksizmom. Sva njegova glavna djela prevedena su na vrlo velik broj jezika, a sam je pisao na čak šest jezika.

⁶¹ I.[nnocentius] M. BOCHEŃSKI, *Contemporary European Philosophy* (Westport: Greenwood Press, 1982.), 249.

⁶² Alvin PLANTINGA, „A Christian Life Partly Lived“, 63.

⁶³ Alvin PLANTINGA, „Self-Profile“, 19.

jektu da nastojim razumjeti Weissovo djelo. Na kraju sam odustao.“⁶⁴ Dakle, na žalost, klasičnu metafiziku nije ni tražio niti je našao. Ne samo to, nije našao ni pouku o filozofskim metodama: „Moja glavna pritužba je da tamo nije bilo nikakve prilike naučiti kako raditi ono što filozofi rade.“⁶⁵

Izgradnja jedne dobre i sustavne metafizike nije izvediva jednom čovjeku. Da, naravno, o tome je pisao još Aristotel: „Istraživanje istine je s jedne strane teško, a s druge lako. Pokazatelj toga je činjenica da je nitko ne može potpuno dosegnuti, ali ni potpuno promašiti [...] i dok joj svaki pojedinac pridodaje ništa ili malo, iz svega što se prikupi postaje nešto veliko.“⁶⁶ Dakle, budući da je filozofija zajednički pothvat, a vidjeli smo prije da to kaže i Plantinga, treba graditi na tradiciji. I ovdje se treba suprotstaviti dominantnom stavu u anglo-američkoj filozofiji jer, kako duhovito kaže McInerny, tu već „postoji tradicija negiranja tradicije“.⁶⁷

U svojoj kritici Plantinginih savjeta Eleonore Stump⁶⁸ je napisala: „Mislim da bi kršćanski filozofi trebali htjeti posvetiti nešto vremena i truda učenju o povijesti kršćanske filozofije i teologije.“ Jer, koje god bile teškoće u radu, „one se znatno povećavaju nepoznavanjem povijesne tradicije“.⁶⁹ Osim poznavanja tradicije, Stump preporučuje i „pažnju i brigu kad se razilazimo s njom“.⁷⁰ Étienne Gilson⁷¹ na kraju svoje povijesti srednjovjekovne filozofije piše da kršćanski filozof ne može naći izgovor za indiferentnost prema povijesti skolastike „jer ovo je njegova vlastita osobna povijest ili, barem, povijest njegove vlastite filozofske tradicije. Ova tradicija nije mrtva stvar, ona je još živa i u našem vremenu daje svjedočanstvo svoje trajne plodnosti.“ Nastavlja dalje da „se može reći da riznica kršćanske filozofije u srednjem vijeku pokazuje za-

⁶⁴ Alvin PLANTINGA, „Self-Profile“, 20.

⁶⁵ Alvin PLANTINGA, „Self-Profile“, 20.

⁶⁶ Aristoteles, *Metaphysica*, 993a 30 - 993b 4.

⁶⁷ Ralph McINERNY, *A Student's Guide to Philosophy* (Wilmington: ISI Books, 1999.), 9.

⁶⁸ Eleonore Stump (rođena 1947.) je 1975. doktorirala na Sveučilištu Cornell. Od 1992. godine predaje na Sveučilištu Saint Louis. Piše i o povijesti srednjovjekovne filozofije i o teorijskim pitanjima metafizike i filozofije religije. Bila je predsjednica Društva kršćanskih filozofa i Američkog katoličkog filozofskog društva.

⁶⁹ Eleonore STUMP, „Orthodoxy and Heresy“, *Faith and Philosophy* 16 (1999.), 159.

⁷⁰ Eleonore STUMP, „Orthodoxy and Heresy“, 160.

⁷¹ Étienne Gilson (1884.-1978.) je francuski filozof, vodeći povjesničar srednjovjekovne filozofije i jedan od vodećih tomista 20. stoljeća. Predavao je na Sorboni u Parizu i na Sveučilištu u Torontu u Kanadi, a kao gost i na brojnim drugim sveučilištima.

divljujuće bogatstvo još nepotpuno iskorištenih ideja“.⁷²

Izgleda da je Plantinga imao dobre preduvjete za upoznavanje i vrednovanje tradicije i povijesti filozofije. On sam piše da je na Calvin Collegeu gdje je on studirao naglasak bio na povijesti filozofije,⁷³ a Peter Kreeft⁷⁴ piše da mu je njihov zajednički profesor Harry Jellema „pokazao ono što jedino mogu nazvati katoličkom vizijom povijesti filozofije“.⁷⁵ Možda je zapreka dijelom bila u jedinoj negativnoj karakteristici koju Plantinga spominje u tada inače u svakom pogledu izvanrednoj i poticajnoj atmosferi na Calvin Collegeu: „tendenciji da se ocrnjuju i obezvređuju drugi oblici kršćanstva“.⁷⁶

Tradicija koja na puno načina prednjači u kršćanskoj filozofiji je tomizam, filozofija Tome Akvinskoga i njegovih sljedbenika. Ta tradicija je tijekom skoro osam stoljeća imala svojih plima i oseka, uspona i padova svoje proširenosti i utjecaja. Ali, kako se može zapaziti, svaka nova plima i svaki novi uspon bili su veći od prethodnoga. Tomin utjecaj je bio puno veći u tzv. drugoj skolastici 16. i 17. stoljeća nego za njegova života, a najveći je bio u trećoj skolastici ili neoskolastici 20. stoljeća. Iako se sada može govoriti o razdoblju relativne oseke i pada, to je ne samo relativno nego po mnogim pokazateljima i prolazno.⁷⁷

Utjecaj i proširenost neotomističke filozofije sredinom 20. stoljeća lijepo opisuje sljedeći prikaz iz UNESCO-ve kulturne i znanstvene historije čovječanstva:⁷⁸ „Taj opći pogled koji su naučavale katoličke

72 Étienne GILSON, *History of Christian Philosophy in the Middle Ages* (New York: Random House, 1955.), 544.

73 Alvin PLANTINGA, „A Christian Life Partly Lived“, 52-57.

74 Peter Kreeft (rođen 1937.) bio je protestant, kalvinist, i školovao se na Calvin Collegeu kao i Plantinga. Ali on je kao student postao katolik, a kao filozof tomist. Doktorirao je na Sveučilištu Fordham u New Yorku. Veći dio svojeg radnog vijeka predavao je na Boston Collegeu.

75 Peter KREEFT, „Hauled Aboard the Ark“, http://www.calvin.edu/academic/philosophy/virtual_library/articles/kreeft_peter/hauled_around_the_ark.pdf (14. 2. 2013.), str. 4. Ovaj članak je izvorno objavljen u zborniku: Robert BARAM (ur.), *Spiritual Journeys. Twenty-seven Men and Women Share Their Faith Experiences* (Boston: St. Paul Editions, 1987.).

76 Alvin PLANTINGA, „A Christian Life Partly Lived“, 58.

77 Vidi: Marko JOSIPOVIĆ, „Pojam i pregled razvoja neoskolastike“, *Filozofska istraživanja* 14 (1994.), 450-451 i Ivan ZELIĆ, „Toma Akvinski i tomizam na kraju tisućljeća (Retrospektiva i perspektiva)“, *Filozofska istraživanja* 21 (2001.), 799-801.

78 Ovo je tekst iz velike povijesti kulturnog i znanstvenog razvoja čovječanstva u 20 svezaka koju je radio UNESCO i na čiji su tekst sve članice UNESCO-a davale primjedbe, pa su potom bitne primjedbe ili inkorporirane u tekst (ako su ih autori teksta prihvaćali) ili su dodane u bilješkama iza teksta (ako ih autori teksta nisu prihvaćali). Citirali smo baš ovaj tekst zato da se ne bi dobio dojam kako se u ovom opisu radi o nekom preuveličavanju ili izoliranom pojedinačnom mišljenju.

institucije bio je dotjerivan na tisućama sveučilišta i centara katoličkih studija, bio je predmet stotina učenih članaka godišnje i osnova za specijalizirane tomističke publikacije čiji je broj pedesetih godina iznosio najmanje dvadeset i pet, kao i za tomističke organizacije i međunarodne tomističke kongrese. Po brojkama se činilo da od vremena Prvog svjetskog rata dalje nijedna druga filozofska skupina nije imala toliko mislilaca u svojim redovima ili toliko mnogo središta studija na raspolaganju.⁷⁹

Kad ovaj opis usporedimo s onim što u članku sa svojim savjetima kršćanskim filozofima Plantinga piše o stanju kršćanske filozofije u istom razdoblju,⁸⁰ očito je da on govori jedino o protestantskoj filozofiji. U kasnijem članku o kršćanskoj filozofiji na kraju dvadesetog stoljeća, gdje najprije daje pregled razvoja kršćanske filozofije u dvadesetom stoljeću, on izričito kaže da ispušta iz prikaza „katoličku i tomističku filozofiju“, i to s obrazloženjem da bi inače njegov „predmet bio istinski nesavladiv“.⁸¹

Budući da Plantinga ovdje spominje „katoličku i tomističku filozofiju“, dobro je spomenuti da nikad nisu svi katolički filozofi bili tomisti, a da ni svi tomisti nisu bili katolici, pa ni kršćani. S obzirom na prvo možemo kazati da je u posljednjih stotinjak godina bilo katoličkih filozofa koji su slijedili fenomenologiju, filozofiju egzistencije i analitičku filozofiju.⁸² O tome kako tomisti načelno gledaju na njih, govorit ćemo kasnije. Podsjetimo samo opet na prije citirane riječi Bocheńskoga da metafizičari „mogu parcijalna postignuća drugih škola ugraditi u svoje vlastite sisteme“. S obzirom na drugo kao primjer možemo spomenuti američkog filozofa Mortimera Adlera⁸³ koji je dugo bio, kako sam kaže, „poganski tomist“.⁸⁴

Iako može potaknuti na razmišljanje, jasno je da brojnost tomista među kršćanskim filozofima nije dovoljan razlog za prihvaćanje

79 Caroline F. WARE – K. M. PANIKKAR – J. M. ROMEIN, *Dvadeseto stoljeće. Historija čovječanstva: Kulturni i naučni razvoj*, VI/3 (Zagreb: Naprijed, 1969.), 26-27.

80 Alvin PLANTINGA, „Advice to Christian Philosophers“, 253.

81 Alvin PLANTINGA, „Christian Philosophy at the End of the Twentieth Century“, 329.

82 Vidi o tome u: Alasdair MacINTYRE, *God, Philosophy, Universities. A Selective History of Catholic Philosophical Tradition* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2009.), 157-163.

83 Mortimer Adler (1902.-2001.) je tek u svojoj osamdestdrugoj godini kršten kao episkopalijanac, a u Katoličku crkvu ušao je u devedesetomj.

84 Mortimer J. ADLER, „A Philosopher's Religious Faith“, Kelly James CLARK (ur.), *Philosophers Who Believe. The Spiritual Journeys of 11 Leading Thinkers* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1997.), 207.

tomističke filozofije. Dakle, zašto biti tomist u filozofiji? Prikazat ćemo ukratko što o tom pitanju kaže francuski filozof Jacques Maritain⁸⁵ koji je široko priznat kao vodeći tomist 20. stoljeća.⁸⁶ Tomizam je jedna „doktrina bitno utemeljena na istini“,⁸⁷ kaže Maritain. Zar je moguće da postoji nešto takvo? Potvrđan odgovor se jasno nameće, „ako se nema puno straha od profesora“.⁸⁸ On je svjestan da bi skoro svi današnji filozofi odgovorili negativno na to pitanje, ali to njega ne pokolebava. Važno je točno razumjeti što znači izraz „doktrina bitno utemeljena na istini“. Maritain to tumači na sljedeći način.⁸⁹

Prvo, to je jedan *organski* skup (dakle živ i povezan) temeljnih istina. To nije samo doktrina utemeljena na *nekoj* istini, jer svaka je doktrina utemeljena na nekoj istini, pa i ona najpogrešnija. Drugo, da bi neka doktrina zaista bila bitno utemeljena na istini, bitan uvjet je da ona ne bude djelo jednog čovjeka. Pojedinac je preslab da na zadovoljavajući način izvrši takvu zadaću. Ona se treba oslanjati na rad generacija mislilaca od najstarijih vremena i skupiti i ujediniti njihova gledišta. Sve to treba izvršiti jedan ili više genijalnih ljudi. Treće, i to je vrlo važno, nije razložno pomisliti da je filozofija bitno utemeljena na istini po svojoj naravi savršena i dovršena i da sadržava unaprijed odgovore na sva pitanja koja će se pojaviti u daljnjem tijeku povijesti. Ali njezini principi su istiniti i međusobno povezani u skladu sa stvarnošću, i baš zato je ona osposobljena za napredovanje iz stoljeća u stoljeće osvajajući nove istine, a tih istina koje još treba doseći ima bezbroj. Dapače, ova filozofija u određenom trenutku povijesti može sadržavati i akcidentalne zablude.

Ta doktrina bitno utemeljena na istini formirana je u jednom privilegiranom trenutku povijesti, djelo je jednog izvanrednog genija, Tome Akvinskoga. Ali ona nije djelo jednog čovjeka jer je Toma sjeđinio rad prethodnih grčkih, kršćanskih i arapskih mislilaca.⁹⁰ Vrijedi

85 Jacques Maritain (1882.-1973.) školovan je na Sorboni u Parizu u pozitivističkoj atmosferi. Kad je upoznao misao Tome Akvinskoga – oduševio se. Predavao je na Katoličkom institutu u Parizu do 1940. a potom na raznim američkim sveučilištima, najviše na Princetonu.

86 Za opširniji prikaz vidi: Ivan ZELIĆ, „Zašto i kako biti tomist? (Tomizam Jacquesa Maritaina)“, *Obnovljeni život* 52 (1997.), 341-370.

87 Jacques MARITAIN, „Le paysan de la Garonne. Un vieux laïc s’interroge à propos du temps présent“, Jacques MARITAIN – Raïssa MARITAIN, *Œuvres complètes*, vol. XII. (Fribourg & Paris: Éditions Universitaires & Éditions Saint-Paul, 1992.), 840.

88 Jacques MARITAIN, „Le paysan de la Garonne“, 795.

89 Jacques MARITAIN, „Le paysan de la Garonne“, 794-798.

90 Jacques MARITAIN, „Le paysan de la Garonne“, 840.

spomenuti da je logička koherentnost Tomine misli impresionirala i one koji se nisu slagali s njegovim idejama. Dobar primjer za to je Bertrand Russell koji je, iako inače vrlo odbojan prema Tomi kao i prema svim kršćanskim misliocima, ipak napisao: „Čak i da je svaka od njegovih doktrina pogrešna, 'Summa' bi ostala impozantna intelektualna građevina.“⁹¹

„Približiti se misli svetog Tome, znači u jednom smislu suprotstaviti se prevladavajućim tendencijama u filozofiji danas“⁹² kaže Swieżawski i zato to nije lako. „Kad se pak okrenemo njegovoj misli danas [...] čujemo glasove protesta s mnogo strana, čak i unutar nas samih.“⁹³ Često se s čuđenjem pita zar ima smisla danas slijediti jednog filozofa koji je živio tako davno. Na takva pitanja Maritain odgovara da u filozofiji nikako ne može biti mjerilo ono što je u modi. „Suditi o tomizmu kao da je on neko odijelo koje se nosilo u 13. vijeku, te se ne nosi više, i kao da je vrijednost neke metafizike djelo vremena, to je zaista barbarski način mišljenja.“⁹⁴ Vidjeli smo prije da i Plantinga savjetuje kršćanskim filozofima neka se ne obaziru na trenutnu modu u suvremenoj filozofiji.

Tomizam je suprotan ne samo velikom dijelu suvremene filozofije nego i velikom dijelu moderne filozofije koja počinje s Descartesom. Swieżawski naglašava da je on „u temelju suprotan subjektivizmu, koncentraciji na sebe, koji na žalost karakteriziraju svu modernu evropsku misao. Suvremena filozofija, umjesto da bude razmišljanje o cijeloj stvarnosti, u kojoj se i mi sami nalazimo, postaje, kako je to nazvao David Hume, istraživanje o ljudskom razumu, razmišljanje o svijetu naših produkata [...] filozofija onoga što mi stvaramo, a ne filozofija same realnosti. [...] Način mišljenja sv. Tome je radikalni lijek za ovaj subjektivistički, egocentrični način mišljenja.“⁹⁵

Vidjeli smo prije da Plantinga naglašava važnost pretfilozofskih stavova. Tomisti se s tim slažu, iako ne stavljaju naglasak jedino na specifično kršćanske stavove nego i na one općeljudske: „Dobar dio filozofije je stvar artikuliranja onoga što se već zna, što svi znaju, ba-

91 Bertrand RUSSELL, „St Thomas Aquinas“, Robert E. EGNER – Lester E. DENON (ur.), *The Basic Writings of Bertrand Russell* (London: Allen & Unwin, 1962.), 290.

92 Stefan SWIEŻAWSKI, *St. Thomas Revisited*, 1.

93 Stefan SWIEŻAWSKI, *St. Thomas Revisited*, 1.

94 Jacques MARITAIN, „Le docteur angélique“, Jacques MARITAIN – Raïssa MARITAIN, *Œuvres complètes*, vol. IV., (Fribourg & Paris: Éditions Universitaires & Éditions Saint-Paul, 1983.), 24.

95 Stefan SWIEŻAWSKI, *St. Thomas Revisited*, 13.

rem implicitno.⁹⁶ Ralph McInerny⁹⁷ naglašava da je Tomino filozofiranje „uvijek u živoj vezi s tim pretfilozofskim polaznim točkama. Ako se visoke i sofisticirane rasprave kasnije ne mogu povezati natrag na te početke, nešto je krenulo krivo.“⁹⁸ To je ono što dijeli tomizam od onih filozofija „što počinju dovođenjem u pitanje ovih polaznih točaka, sumnjom u njih i nastojanjem da se stave na stranu“.⁹⁹

Govoreći o filozofskoj antropologiji, Mieczyslaw Albert Krapiec¹⁰⁰ naglašava da njezino polazište čine temeljne činjenice o čovjeku. Te činjenice se u ime neke filozofske teorije ne smiju poricati, nego ih filozofija treba objasniti. Baš u tome se po njemu Toma razlikuje od modernih filozofa: „Općenito bismo mogli reći da je sv. Toma u ovim područjima znanja koristio metodu koja se može izraziti *mottom* ‘od činjenica prema njihovu objašnjenju i teoriji’ nasuprot pristupu suvremenih mislilaca čiji bi *motto* bio ‘od teorije prema činjenicama i njihovom razumijevanju’“¹⁰¹

Biti tomist nikako ne znači čitati jedino Tomu i sve druge filozofe ignorirati. „To bi bilo potpuno netomistički“,¹⁰² naglašava McInerny. Jer nastavljati Tominu misao „ne znači citirati Tomu i pozivati se na njega, nego zaista preuzeti s punim razumijevanjem njegove glavne ideje“.¹⁰³ Maritain naglašava da se „nijedno rješenje naših problema ne

⁹⁶ Ralph McINERNY, *I Alone Have Escaped to Tell You. My Life and Pastimes* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2006.), 81.

⁹⁷ Ralph McInerny (1929.-2010.) je američki filozof koji je filozofiju studirao na Sveučilištu Minnesota u neopozitivističkoj atmosferi, a doktorirao na Sveučilištu Laval u Kanadi. Predavao je više od pola stoljeća na Sveučilištu Notre Dame, gdje je bio dugogodišnji Plantingin kolega. Jedan je od vodećih američkih tomista druge polovice 20. i početka 21. stoljeća.

⁹⁸ Ralph McINERNY, „Why I am a Thomist“, Christopher KACZOR (ur.), *O Rare Ralph McInerny. Stories and Reflections about a Legendary Notre Dame Professor* (South Bend: St. Augustine's Press, 2011.), 142.

⁹⁹ Ralph McINERNY, „Why I am a Thomist“, 142.

¹⁰⁰ Mieczyslaw Albert Krapiec (1921.-2008.) je poljski filozof koji je predavao na Katoličkom sveučilištu u Lublinu. Vodeći je predstavnik tomističke filozofije u Poljskoj u drugoj polovici 20. stoljeća, najznačajniji predstavnik lublinske filozofske škole. Više o njemu vidi u: Ivan ZELIĆ, „Lublinska filozofska škola“, 29-31.

¹⁰¹ Mieczyslaw Albert KRAPIEC, „The Human Soul: The Approach of St. Thomas and Some Contemporary Thinkers“, Abelardo LOBATO (ur.), *L'anima nell'antropologia di S. Tommaso d'Aquino* (Milano: Massimo, 1987.), 469-470.

¹⁰² Ralph McINERNY, „Why I am a Thomist“, 143.

¹⁰³ Stefan SWIEŻAWSKI, „Histoire de la pensée de Saint Thomas. Recherches polonaises“, *Tommaso d'Aquino nel suo settimo centenario. Atti del congresso internazionale, vol. II: Tommaso d'Aquino nella storia del pensiero* (Napoli: Edizioni domenicane Italiane, 1976.), 335-336.

nalazi već *gotovo* u baštini starih.¹⁰⁴ Da bi se došlo do tih rješenja, potreban je originalan napor duha.¹⁰⁵ Pisao je također kako je „osjećao da toliko dublje simpatizira s istraživanjima, otkrićima i mukama moderne misli, koliko je više nastojao da u nju prodre svjetlo koje nam dolazi od mudrosti izgrađene prije mnogo stoljeća i koje odolijeva fluktuacijama vremena“.¹⁰⁶

Za tomiste „njihov interes za sve što se radilo i radi u filozofiji temelji se na uvjerenju da postoji nešto vrijedno u svakom iskrenom naporu da se dosegne istina“.¹⁰⁷ Sasvim suprotno proširenim predrasudama, tomizam nije zatvoreni sistem, naprotiv. „Ono što prije svega karakterizira filozofski sistem svetog Tome je njegova otvorenost.“¹⁰⁸ Cilj tomističke obnove u dvadesetom stoljeću „bio je razviti novi tomizam koji će inkorporirati sve istine koje se igdje mogu naći i izložiti kritiku pogrešnih pogleda“.¹⁰⁹

Nikako se ne može reći da je Plantinga baš ignorirao Tomu. On je davno napisao: „Toma Akvinski je, naravno, naravni teolog *par excellence*. Tomistička misao je također, kako se meni čini, naravna polazna točka za filozofsko razmišljanje o ovim temama, za protestante kao i za katolike. Nema sumnje da postoje planine između Rima i Geneve. Ipak, protestanti bi u ovim stvarima trebali biti ono što Ralph McInerny naziva ‘vireći tomisti’“¹¹⁰ U svakom slučaju oni bi trebali početi kao vireći tomisti.¹¹¹ Ali Plantinga je čitao Tomu na tipičan način kako analitički filozofi čitaju klasike: prvenstveno tražeći odgovor na *svoja* pitanja, na *samo neka* pitanja koja su sami formulirali gubeći iz

¹⁰⁴ Jacques MARITAIN, „Confession de foi“, Jacques MARITAIN – Raïssa MARITAIN, *Œuvres complètes*, vol. XI. (Fribourg: Éditions Universitaires; Paris: Éditions Saint-Paul, 1991.), 28.

¹⁰⁵ Jacques MARITAIN, „Antimoderne“, Jacques MARITAIN – Raïssa MARITAIN, *Œuvres complètes*, vol. II., (Fribourg: Éditions Universitaires; Paris: Éditions Saint-Paul, 1987.), 1026-1027.

¹⁰⁶ Jacques MARITAIN, „Confession de foi“, 28.

¹⁰⁷ Ralph McINERNY, „Why I am a Thomist“, 144.

¹⁰⁸ Mieczyslaw Albert KRAPIEC, „Traits caractéristique de la philosophie de Saint Thomas“, *Atti del'VIII Congresso Tomistico Internazionale*, vol. V: *Problemi metafisici* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1982.), 7.

¹⁰⁹ Ralph McINERNY, *I Alone Have Escaped to Tell You*, 103.

¹¹⁰ Plantinga ovdje aludira na izraz koji je McInerny upotrijebio i u podnaslovu sljedeće svoje knjige: Ralph McINERNY, *A First Glance at St. Thomas Aquinas. A Handbook for Peeping Thomists* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1990.).

¹¹¹ Alvin PLANTINGA, „Reason and Belief in God“, Alvin PLANTINGA – Nicholas WOLTERSTORFF (ur.), *Faith and Rationality. Reason and Belief in God* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983.), 40.

vida cjelinu. Zato se pokazalo da nije dovoljno samo „zaviriti“. Kasnije je, nakon više kritika koje su mu bile upućene od filozofa tomista i poznavalaca tomizma, Plantinga bio prisiljen priznati da je, u djelu iz kojega je prethodni citat, Tomu pogrešno shvatio i da su stvari „puno složenije nego li sam ja mislio“.¹¹²

Oppy napominje da je Plantingin razvoj išao od striktnog odbacivanja naravne teologije prema pomirljivijim stavovima.¹¹³ Oppy to kritizira, dok mi držimo da je to put napredovanja, ali ga Plantinga nije prošao do kraja, možda ni do polovice. Plantinga je uvijek držao da za opravdanje teističkog stava nisu potrebni argumenti, ali je kasnije sve više prihvaćao da valjani argumenti postoje.¹¹⁴ Za razliku od Plantinge, Toma Akvinski pokazuje da je potrebno¹¹⁵ i moguće¹¹⁶ dokazati da Bog postoji, a pokazuje i kako¹¹⁷ se to može učiniti. Vrijedi spomenuti da su tomisti, počevši još od tridesetih godina 20. stoljeća,¹¹⁸ analizirali Tomine dokaze metodama suvremene logike¹¹⁹ i pokazali da su ti dokazi logički valjani. Zato je za osporiti ih potrebno odbaciti premise, što nikako nije lako. Ne znamo je li Plantinga znao za ove analize, jer one su rađene u Evropi, a on je (bio) koncentriran na američku filozofiju. Najnoviji primjer takvih sustavnih analiza je knjiga Paula Weingartnera¹²⁰ *Božja egzistencija – Može li se ona dokazati?*¹²¹

¹¹² Alvin PLANTINGA, *Warranted Christian Belief*, 82.

¹¹³ Graham OPPY, „Natural Theology“, Deane-Peter BAKER (ur.), *Alvin Plantinga. Contemporary Philosophy in Focus* (Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2007.), 15.

¹¹⁴ Alvin PLANTINGA, „Two Dozen (or so) Theistic Arguments“, Deane-Peter BAKER (ur.), *Alvin Plantinga. Contemporary Philosophy in Focus* (Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2007.), 203.

¹¹⁵ Thoma de Aquino, *Summa Theologiae*, I. q. 2 a. 1.

¹¹⁶ Thoma de Aquino, *Summa Theologiae*, I. q. 2 a. 2.

¹¹⁷ Thoma de Aquino, *Summa Theologiae*, I. q. 2 a. 3.

¹¹⁸ Prvo djelo u tom nizu je: Jan SALAMUCHA, „The Proof *ex motu* for the Existence of God. Logical Analysis of St. Thomas Arguments“, u: Jan SALAMUCHA, *Knowledge and Faith*, Kordula ŚWIĘTORZECKA – Jacek Juliusz JADACKI (ur.) (Amsterdam & New York: Rodopi, 2003.). Ovaj članak je izvorno objavljen 1934. godine na poljskom jeziku.

¹¹⁹ Vidi prikaz u: Edward NIEZNAŃSKI, „Logical Analysis of Thomism. The Polish Programme that Originated in 1930s“, Jan SALAMUCHA, *Knowledge and Faith*, Kordula ŚWIĘTORZECKA – Jacek Juliusz JADACKI (ur.) (Amsterdam & New York: Rodopi, 2003.), 363-393.

¹²⁰ Paul Weingartner (rođen 1931.) je austrijski filozof koji je doktorirao na Sveučilištu u Innsbrucku, a veći dio radnog vijeka predavao na Sveučilištu u Salzburgu. Bavio se najviše filozofijom znanosti, filozofijom spoznaje i logikom.

¹²¹ Paul WEINGARTNER, *God's Existence. Can it be Proven? A Logical Commentary on the Five Ways of Thomas Aquinas* (Heusenstamm: Ontos Verlag, 2011.).

Tomisti se na ovom području od Plantinge prvenstveno razlikuju po mjestu koje pitanje o Bogu ima u cjelini filozofije. Za Plantingu kao analitičkog filozofa, to je samo jedno od relativno nezavisnih pitanja i ono je po njemu bitno vezano s drugim filozofskim pitanjima teološki, a ne filozofski. Po tomistima, to je pitanje do kojega na kraju nužno vodi nastojanje da se razumije sve što postoji. „Konačno razumijevanje kontingentnog bića tijesno je povezano s nužnošću Božje egzistencije.“¹²² „Glasovitih ‘pet putova’ svetog Tome nisu autonomni dokazi Božje egzistencije; oni su produbljeno i konačno objašnjenje kontingentnog bića. Filozofija ne nastoji dokazati Božju egzistenciju, nego nastoji najbolje razumjeti bića koja su nam dana u svakodnevnom iskustvu.“¹²³

4. Zaključne misli

Što možemo zaključiti? Alvin Plantinga je jasno izložio zadatke kršćanskih filozofa kao kršćana koji djeluju i dužni su djelovati u filozofiji. To se ne može dovesti u pitanje ako se zaista želi biti i ostati dosljedan kršćanin. Istinski kršćanin je onaj koji živi, radi, govori i razmišlja kao kršćanin uvijek i svugdje, a ne samo u nekom izoliranom isječku života.

Plantinga je iskreno nastojao savjete koje daje drugim kršćanskim filozofima i sam dosljedno ostvarivati u svojem vlastitom životu i radu. Držimo da je u tome mogao i bolje uspjeti da je više obratio pažnju na široku i dugu tradiciju kršćanske filozofije. Zbog toga što je ostao pod dominantnim utjecajem u Americi sada prevladavajuće analitičke filozofije, nije uspio doći do metafizičkog temelja filozofije i do dovoljne širine u filozofiji. Ta zavisnost od pomodne filozofije u Americi, od koje se protivno svojim savjetima nije uspio dovoljno osamostaliti, nije se negativno odrazila na njegovu kršćansku vjeru, ali jest na njegovu filozofiju.

Završit ćemo ovaj članak citiranjem Plantinginih riječi kojima on zaključuje svoj komentar enciklike *Fides et ratio* pape Ivana Pavla II.: „Protestanti [...] će (ili bi trebali) držati Papu i katolike općenito kao braću i sestre u Kristu – i kao odlične saveznike baš na ovim po-

¹²² Mieczyslaw Albert KRAPIEC, „La problématique et le développement de la philosophie de Saint Thomas à l’Université Catholique de Lublin“, Stanislaw KAMIŃSKI – Marian KURDZIAŁEK – Zofia ZDYBICKA (ur.), *W 700-lecie śmierci św. Tomasza z Akwinu. Próba uwspółcześnienia jego filozofii* (Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1976.), 8.

¹²³ Mieczyslaw Albert KRAPIEC, „La problématique et le développement de la philosophie de Saint Thomas à l’Université Catholique de Lublin“, 7.

dručjima odgovaranja suvremenoj nekršćanskoj filozofiji i izgradnje kršćanskih odgovora na pitanja koja postavljaju filozofi. Mi katolički, protestantski i pravoslavni kršćani sada [...] imamo *realne* neprijatelje u svijetu, i to *zajedničke* neprijatelje, ne moramo se boriti međusobno. Moramo nastupati zajedno s drugim kršćanima, možda posebno u svijetu filozofije i intelektualnog života općenito.“¹²⁴

ON ALVIN PLANTINGA'S ADVICE TO CHRISTIAN PHILOSOPHERS

Summary

In this article the author analyzes Alvin Plantinga's advice to Christian philosophers. The advice in Plantinga's famous article are supplemented by clarifications from some of his other texts, especially the later ones. Plantinga's advice are compared to his own practice as a philosopher and as a Christian. Finally, Plantinga's advice and his way of doing Christian philosophy are compared with Thomistic and neo-Thomistic philosophy, and with the ideas and the practice of some leading philosophers of the Thomistic tradition.

Key words: *Plantinga, Christian philosophy, analytic philosophy, metaphysics, Thomism, neo-Thomism.*

Translation: Ivan Zelić and Kevin Sullivan

¹²⁴ Alvin PLANTINGA, „Philosophers Respond to Pope John Paul II's Encyclical Letter 'Fides et ratio'“, http://www.calvin.edu/academic/philosophy/virtual_library/articles/plantinga_alvin/a_response_to_pope_john_paul_II's_fides_et_ratio.pdf (23. 3. 2013.), 12. Ovaj članak izvorno je objavljen u: *Books & Culture* 5 (1999.), 32-35.